

Супаева Аида Акунбековна
Ж.Баласагын атындагы КУУ,
Кыргыз филология факультети
кыргыз адабияты кафедрасынын
2- курстун магистранты, Бишкек ш.

Супаева Аида Акунбековна
КНУ им.Ж.Баласагына
Кафедра Кыргызской филологии

Supaeva Aida Akunbekovna
Kyrgyz National University named after J.Balasagyn,
Faculty of Kyrgyz Philology,
Department of Literature,
Master of 2 courses Bishkek asupaeva@bk.ru

МАНАСЧЫ ШАПАК РЫСМЕНДЕЕВДИН МАНАСЧЫЛЫК ӨНӨРҮНӨ АЛГАЧКЫ СЕРЕП

НАЧАЛЬНЫЙ ОБЗОР МАСТЕРСТВА СКАЗИТЕЛЯ ШАПАКА РЫСМЕНДЕЕВА

INITIAL REVIEW OF THE SKILL OF THE NARRATOR RYSMENDIYEV'S CAP

Аннотация: макалада манасчы Шапак Рысмендеевдин манасчылык өнөрүнүн алгачкы калыптанышы, өнүгүшү жана анын айткан “Манас” эпосунун жазылып алыныш тарыхына кыскача сереп жүргүзүлөт.

Негизги сөздөр: манасчы, манасчылык өнөр, ырчы, төкмө, баалуу мурас, “Манас” эпосу, өздөштүрүү, аян түш, сереп, өзгөчө талант.

Аннотация: в данной статье проводится краткий обзор становления, развития сказителя Шапака Рысмендеева и история записи эпоса «Манас» из его уст.

Ключевые слова: манасчи, сказительское мастерство, певец, импровизатор, ценные наследие, эпос «Манас», усвоение, вещий сон, обзор, особый дар.

Abstract: this article provides a brief overview of the development of the narrator Shapak Rysmendiev and the history of writing the epis Manas from his mouth.

Keywords: manaschy, narrator skills, singer, improviser, valuable heritage, Epis Manas, prophetic dream, overview, Special talent.

Кыргыз элинин тарыхында манасчылар өзгөчө орунду ээлеп, кылымдан кылымга баалуу мурас катары бааланып келери шексиз. Бирок манастануу илиминде манасчылар элдин кайсы өнөрүнө таандык экендиги тууралуу ар кыл пикирлер айтылып келүүдө. Мына ошол айтылган пикирлердин кээ бирлерине сереп салып көрсөк.

Манасчылардын өмүрү, чыгармачылыгы тууралуу маалыматтарды чогултуу, изилдөө иштери Октябрь революциясынан кийин гана колго алына баштаган. Маселен, манасчылар тууралуу илимдеги эң алгачкы 1942-жылы жарык көргөн Калим Рахматуллин өзүнүн “Манасчылар” аттуу эмгегинде манасчыларды эл акындарынын бир түрү деп атаса, [1.36.]

манастануучу Мухтар Ауэзов, Виктор Максимович Жирмунский, Калим Рахматуллиндин эмгектериндеги мүнөздүү белги – “Манасты” жараткан, айтып, эл арасында сактап келген өзүнчө топ өнөр ээлеринин бар экендигин айкындап, манасчыларды алар эл акындары эмес, ырчылар да эмес, алар өзгөчө өнөр ээлери – манасчылар деп жазат. [2.2-б]. Ал эми “Манас” энциклопедиялык окуу куралында манасчы-“Манас” эпосун аткаруучу, айтуучу адам. Улуу эпосту жаратып, укумдан-тукумга өткөрүп, эпостун мазмунун байытып, көркөмдүк деңгээлге жеткиришкен көркөм сөз чеберлеринин өзүнчө тобу деп аташат. Ошондой эле “Манас” эпосун алгачкы кагаз бетине түшүргөн окумуштуулар Чокон Валиханов менен Василий Радловдун манасчыларды “ырчылар” деп аташкандыгын, мурда бир наам менен аталгандыгы менен “ырчыны” азыр “манасчы” дешке болбогондугун, ырчынын жеке каалоосунан башка да табигый шыктын-эпикалык чыгарма жаратуучу жөндөмүнүн болушу чечүүчү мааниге ээ экендигин белгилешкен. Мындан сырткары Чокон Валиханов манасчыларга карата гректерде өзү ыр чыгарбаган, башкалар жараткан чыгармаларды гана аткарган адамдарга карата колдонулуучу “рапсод” терминин, Василий Радлов “эпикалык ырлардын аткаруучусу” деген түшүнүктү бекеринен колдонушпагандыгына, орус саякатчысы М.П.Венюковдун бул ойду дагы тагырак бергендиги: “1860-жылы биздин отрядда сарбагыштардын акыны же тагырак айтканда рапсоду болду” деген маалыматтар да берилген. [3.68-69-б.] Ал эми манастануучу Раиса Кыдырбаева манасчылык өнөрдү:

“Манасты” манасчы жаратат, дал ошондой эле “Манас” өзү манасчыны жаратат. Дал ушул кош бирдиктүү диалектикалык чыгармачыл процессте улуу эпос менен универсал айтуучунун ортосундагы теңтайлаштык, б. а, конгениалдуулук келип чыгат” деп таасын белгилесе, [4.6-б.] жогоруда кайрылган окумуштуулардын пикирлеринен улам Курманбек Абакиров манасчылар тууралуу төмөнкүдөй пикирин берет: “Манасчылар-өтө таланттуу төкмө ырчылар. Табиятынан көркөм поэтикалык сөзгө бөтөнчө шыктуулук, ошол шык-жөндөмдүн устаттардын таасири менен

тынымсыз өркүндөтүлүшү, күндүр-түндүр изденүү, эпостун түпкүлүктүү идеяларына жана андагы жаркын образдарга берилгендик, эл турмушунун өткөндөгүсүн, анын оош-кыйыш жактарын мыкты билгендик эпосту андан – ары өнүктүрүүнүн өбөлгөлөрү болуп келген.” [5.161-б]. Ооба, окумуштуулар тарабынан берилген мындай калетсиз, таамай айтылган сөз берметтери өзгөчө өнөр ээлери-манасчыларга таандык эмеспи. Мына ушундай өзгөчө өнөр ээсинин бири, биз сөз кылууга арзый турган манасчы-Шапак Рысмендеев. Аталган манасчы тууралуу белгилүү изилдөөчү Өмүркул Жакишев белгилеп кеткендей манасчынын эки өмүр баяны сакталган. [6.5-б]. Бири ошол убактагы “Манас” эпосун жыйноочу Ыбырайым Абдырахмановдун эскерүүсү, экинчиси изилдөөчү Калим Рахматуллин жазганы. Бирок бул эки өмүр баян тең манасчынын өзү барда жазылгандыгын белгилейт. Ошону менен катар эле манасчынын өмүр баяны тууралуу массалык-маалымат каражаттарындагы басылмаларында чыккан маалыматтар боюнча, Шапак Рысмендеев өз заманын кадыр-барктуу манасчыларынын бири болгон экен. Анын ата-теги, түпкү аталарынын бири Тукур болгон. Ал киши кыргызга белгилүү болгон Үчүкө, Түлкү кан, Кудаяндын атасы Сарсейит бий менен бир тууган болгон экен. Тукурдун баласы Олжотай. Анын буту аябай чоң болгондуктан, “Чоңчарык” аталып калыптыр. “Чоңчарык” ичинен Аргынбай, Бирке, Аксакал, Карагул болуп төрт атага бөлүнүп, Карагулдан Качыке, андан Норус, Норустан Ырысменде, Ырысмендеев Шапак экен. [8.10-б.] Атасы Ырысменде эмгекчил, оокаттуу жана мергенчи адам болгон.

Шапак Рысмендеев 1863-жылы Кочкор районунун Шамшы деген жеринде төрөлгөн. Атасы бала-бакыралуу болгондуктан Шапак көп бүлөлүү үй бүлөдө тарбияланган. Атасы сөзмөр, чечен, комузчу, керек учурда жамактатып ырдап койчу таланттуу адам болгон экен. Ошондуктан алардын үйүнө чыгармачыл адамдар Балык манасчы, Акылбек манасчылар келип-кетип турушчу экен. [8.10-б.] Калим Рахматуллиндин айтуусу боюнча Шапак 13 жашынан баштап койчу болуп эмгекке катышат. 16 жашынан баштап эгин эгип, жылкы багууга өткөндүгүн жана өмүрүнүн акырына

чейин эмгекчил, өз оокатына тың адам экендигин белгилеген [1.114.] Бала окуткан молдодон окуп, кат сабаты да ачылган. Куран, сополдияр китептерин окуп, кат таанууга да жетишкен [1.117] Шапактын “Манаска” болгон кызыгуусуна атактуу, өз заманынын чоң манасчысы айтылуу Балык Кумар уулунун тийгизген таасири зор. Балык Кумар уулунун жетимиш жаштан ашып калган кезинде ата тууруна көчүп барышы тестиер баланын манасчылык шыгынын ойгонушуна чоң таасир калтырган. Болочок манасчы Шапак бул кезде он үч жаштагы тестиер бала кези экен. Балыктын Найманбай деген уулу менен курбалдаш болгондуктан аны менен жолдош болуп бирге чоңоёт. Ошондон улам манасчынын күндөптүндөп “Манас” айтуусу болочок манасчыны манасчылыктын сыйкырына улам арбалта берет. Шапак айылдагы койчуларга анда-санда “Манастан” үзүндү айта койчу экен. Демек, Калим Рахматуллин айткандай: Шапак “Манасты” түш көргөнгө чейин эле айта коюп жүрүп, кийин “Чоң казаттан” баштап айта баштаган. [1.115.] Ошентип жыйырма алты жашынан баштап такшалып, “Манас” айта баштаган дешет. Кийин айтылуу чоң манасчы Сагынбай Орозбаковго жолугуп, анын Манасын угууга мүмкүндүк түзүлүп, көп жылдар бою алп манасчынын жанында жүрүп манасчылык өнөрдүн купуя сырларынан бөлүшүшкөн. Ошондой эле Кочкор районундагы Кара-Суу айылында жашаган Шапак Рысмендеевдин небереси Исмаилов Токтобек атанын айтуусунда: “Сагынбай манасчы көп учурларда Шапак атага келип, жолугуп, эпостун кээ бир окуяларынын өнүгүшүн Шапак атадан үйрөнгөн” деген пикирлери да бар. [9.] Бул маалыматты кыргыз филология факультетинин студенттери Кара-Суу айылында фольклордук практика учурунда жазып алышкан. Жашоо шартына байланыштуу Шапак Рысмендеевдер убактылуу Нарындын Куланагында [5.5-6.] үч жылча туруп калышат. Ал жерден Акылбек манасчыга жолугат. Акылбек манасчыдан “Манас” эпосунун өзөктүү окуялары болгон “Чоң казатты” жана “Манас” эпосунун үчүнчү бөлүмү болгон “Сейтекти” үйрөнөт. Жалпы кыргыз элинин башына түшкөн азаптуу 1916-жылдагы үркүндө эл менен кошо Кытайга, Турпанга

качып барат да, ошол жерде тиричилигин өткөрө башташат. Жашоонун айынан өнөрүнүн аркасы менен үй-бүлөсүн каралап, эптеп жан багышат. 1917-жылы кайрадан үркүндөн эл менен өз жерине кайтып келгенден кийин гана Шапак белгилүү манасчылардын бири катары эл арасында кадыр-баркка ээ болгон. Калим Рахматуллин өзүнүн эмгегинде “Манасчылар” эреже катарында “манасты” жаш кезинен айта башташат. “Манасты” эң кеч айта баштагандар Шапак менен Саякбай, 25-менен 30 жаштын ортосунда [1.50-б.] деп белгилеген. Шапактын манасчылык өнөргө келишинде Балык Кумар уулунун, Акылбек манасчынын, Балыктын уулу Найманбайдын, Сагынбай (Сагынбай менен курбалдаш болгон экен) өңдүү чоң манасчылардын таасири себепкер болгондугу көрүнөт. Жалпы манасчылардын таржымалындагы салт болуп калган түш көрүү, аян алуу же болбосо манасчылар өздөрү айтып келишкендей, “аян болбой баян болбойт” сыяктуу көрүнүштөр Шапак Рысмендеевге да тиешелүү. Манасчылардын чыгармачылыгынын башталышы түш көрүү, аян алуу жоромолусуз башталбасы салт катары сакталып, терең купуя сырдуу кубулуш катары каралат жана бул ар бир манасчынын чыгармачылыгына мүнөздүү болгон көрүнүш. Бул туурасында Өмүркул Жакишев: манасчынын түш көрүүсүндөгү эки ачалуулукту байкагандыгын айтат. Анын айтуусу боюнча үч жыл катары менен “Манасты” Балыктан уккандыгын, уулу Найманбай менен бирге жүргөндүгүн, Сагынбай менен достук мамиледе болгондугун, атактуу жомокчу Тыныбектин да “Манасын” уккандыгын танбайт. [6.5-б.] Шапак манасчынын өзүнүн түшүнүгүндө улуу манасчылардан алган таалим-таасиринен да ушул түшү чыгармачылыктын кулпусун ачкан сыйкырдуу ачкыч катары кабыл алынат да он үч-он төрт жаш өспүрүм курагынан өмүрүнүн акырына чейин ар кандай турмуштук шарттарга карабай, Манас баатырдын баянына ак кызмат этет. Кыскасы бала күнүнөн Балык манасчынын “Манасын” жакындан такай угуп жүргөндүктөн, дээринде таланттын учкуну бар баланын манасчылыкка болгон дилгирилиги эрте ойгонуп, түбөлүктүү кесипке туура багыт алган көрүнөт. [6.6-б.] Айтылуу манасчы Балыктын уулу Найманбай менен дос болуп

бирге жүргөндө, Найманбайдын оозунан эпостун поэтикалык сюжетин гана эмес, кара сөз түрүндөгү мазмунун да өздөштүргөн. Найманбай аны жамакчылыкка көп үндөчү экен. Жаштайынан ыр-күүгө ышкылуу болуп өскөнүнө карабастан, Шапак жалаң гана манасчылыкты кесип кылып, чыгармачылыктын башка багытына көңүл бурбаган. Жогоруда айткандай, жыйырма алты жашында манасчы Сагынбайга кезигип, аны өзүнө чакырып, эпосту айттырып угуп, ыраазы болуп, экөө достошот. Достуктун белгиси катары Сагынбайга он төрт козуга сатып алган бир көк жоргосун тартуулаган дешет. Экөө бирге ээрчишип жүрүп, бири-биринен таалим алышкан.[4.40-б.] Балыктан үйрөнгөн “Алмамбеттин жомогун”(А.Жайнакованын айтуусу боюнча), ал эми Раиса Кыдырбаеванын айтуусу боюнча Ыбырайым Абдырахмановдун эскерүүсүндө: “Чоң казаттын” сюжетин бүт үйрөнгөн. Кийин аны Сагынбайга Балык ушинтип айтчу эле деп өткөрүп берген. Сагынбай ал Балыктан үйрөнгөн нерсенин баарын өздөштүргөн.[4.40-б.] Биз көп учурда Шапак Рысмендеевди Сагынбай Орозбаковдун шакирти деп айтып жүргөнүбүз менен чындыгында таасир берүү маселеси эки жактан бирдей эле деңгээлде жүргөн сыяктанат. Анткени Шапак манасчы Сагынбайга манасчы катары өз жолун таап калган учурда кезиккен экен. Ырас, Шапак да Сагымбайдан “Манастын” айрым үзүндүлөрүн жазып алып үйрөнгөндүгүн Айнек Жайнакова да белгилеп өткөн.[7.9-б.]. Шапактын варианты үч башка эпикалык салттын – тянь-шандык, чүйлүк жана ысык-көлдүк (Балык, Найманбай, Сагынбай, Акылбек) салттардын ширелүүсүнөн жаралган деп, манастануучу Раиса Кыдырбаева өз эмгегинде баса белгилейт.[4.40-б.] Ал эми өз кезегинде кыргыз эл оозеки адабиятынын үлгүлөрүн терең кадырлагандардын бири Кубанычбек Маликов Шапак айрыкча “Семетейди” өтө жогорку көркөмдүктө айта тургандыгын белгилеген экен. Ал эми “Семетей” эпосу “Манастагы” өтө көлөмдүү, көп варианттуу, эл арасына кеңири тараган романтикалуу баатырдык эпос эсебинде илимде өз баасын алган чыгарма. Дегинкиси, манасчы Шапак Рысмендеевдин айткан варианты үчтүн бири болуп, Сагынбай менен Саякбайга катарлаш айтылып жүргөнү

бекеринен эмес.1952-жылдагы “Манас” эпосунун тегерегинде жүргөн талаш-тартышта эпоско карата идеологиялык чабуул Саякбай Каралаев жана Шапак Рысмендеевдин варианттары аркылуу бас-бас болгонун ошо кездеги кыргыздын көрүнүктүү прозаик жазуучусу Түгөлбай Сыдыкбековдун эскерүүсүн, ошол чоң илимий-практикалык конференцияда доклад жасаган окумуштуулар А.Боровков менен М.И.Богданова өздөрүнүн жасаган баяндамаларында “Азыркы варианттардын ичинен жалгыз гана Шапак Ырысмендеевдин жомогу жарактуу, анткени анда элдик-демократиялык сызык башкалардыкына караганда ачык көрсөтүлгөн”,- деп окумуштуу Айнек Жайнакова да баса белгилеп өткөн.[7.9-б.] Натыйжада, 1960-жылдары чыккан бириктирилген вариантка “Манас”, “Семетей”, “Сейтек” бөлүмдөрүндө Шапак Рысмендеевдин айткан варианты кеңири пайдаланылган.

Манасчы Шапак Рысмендеевден 1935-1948-жылдардын аралыгында “Манас” эпосунун үч бөлүмү тең жазылып алынган: “Манас” бөлүмүнөн - 24588 сап ыр, “Семетей” бөлүмүнөн - 42338 сап ыр, “Сейтек” бөлүмүнөн -14718 сап ыр, жалпы 81684 сап ыр, же жалпы көлөмү болжол менен эки жүз басма табак жазылып калынган экен. Өкүнүчтүүсү Шапак Ырысмендеевден ушул жылдардын аралыгында, манасчы улгайып, карылыкка моюн сунуп калган кезде сексен-сексен беш жаш курагында жаздырганы. Адегенде “Семетей”, “Сейтек” бөлүмдөрү жазылып алынган. Жазуу ишине ошо кездеги өтө сабаттуу катчылар Ташым Байжиев, Курман Кыдырбаева, Осмон Кыштообаев, Жанек Нааматовдор тартылган экен. Мына ушул адамдардын кол жазмалары аркылуу Шапак Ырысмендеев бизге “Манас” эпосунун үч бөлүгүн тең айтып жүргөн чындыгы залкар манасчы катары таанылып калды. Мындан сырткары Ыбырайым Абдрахманов “Манастан” 29293 сап, “Семетейден” 42438, “Сейтектен”14738 сап ыр жазып алганын, ал эми Осмон Кыштообаев, Курман Кыдырбаева, Ташым Байжиевдер тарабынан “Манас” эпосу толугу менен 46671 сап ыр жазылып алынып, бүгүнкү күндө Кыргыз улуттук илимдер академиясында сакталып тургандыгын дагы Бактыбек Максүтов өз макаласында айткан [8.10-б]

Ошондой эле 1958-1959-жылдардагы басмадан чыккан “Манас”, “Семетей” эпосторунун кыскартылып, бириктирилген вариантында башка манасчылар менен бирдикте Шапактын вариантындагы жакшы деп эсептелинген үзүндүлөрү да киргендигин, ошондой эле көптөгөн макалылакаптарды, кенже эпосторду, дастандарды айта билгендигин жазат.[8.10-б]

Баарынан кызыктуусу, Шапактын манасчылык өнөрүнө байланышкан дагы бир маалымат, ал жаш кезинде манасчылык өнөргө жаңыдан кадам таштаганда “Манас” айтууда элден уялып, Чүй тарапка качып кетип, аны кайра алдыртышат. Таякеси бээ сойдуруп, эл чакырып жаңыдан манасчы боло баштагандыгы тууралуу эл менен бөлүшүп, анын “Манасын” угушат. Манасчы өзү айткандай жалган түш убагында баштаган эртеси чоң шашкеде гана аны аксакалдар токтотуп, батасын беришкендигин жана “Манасты” канчага айтып, канча күндө бүтүрөөр элең” деген элдин суроосуна Шапак ата мындайча жооп берген : ..., Үч айдын жүзү болсо да, Манастын үчтөн бирин айттым” деп жооп берген экен. [8.10-б.] Эмне себептен Шапак манасчынын айткан варианттары башка манасчылар сыяктуу толук китеп болуп жарыкка чыкпай келишинин себептерине Сулайманов Төлөгөн манасчынын небереси Токтобек Исмаилов аксакалдан жооп издеп көргөндүгүн, “Шапак манасчы” деген өз макаласында баяндап, мында ал төмөнкүлөргө токтолгон: “Чоң атасы Рысменде оокаттуу адам болуп, үйүнө дайыма чыгармачылык байланышта жүргөн Балык манасчы, Акылбек манасчы өңдүү өз заманынын таланттуу адамдары келип-кетип турушкан. Бул байланыш акыры Шапактын манасчылык дараметинин ойгонушуна түрткү болушун, манасчылыкка жаңы кадам таштагандагы окуялар туурасында баяндап берип, 1937-1939-жылдары анын вариантын жаздырып калуу максатында Ыбырайым Абдырахманов, Осмон Кыштообаев баштаган иликтөөчү топ, окумуштуу адамдар аны Бишкекке (ал кезде Фрунзе) алып кетишет. Ошо кездеги кыргыздын агартуучусу Баялы Исакеев эл душманы катары камалып, анын санаалаштары, пикирлештери жалган жалаа менен куугунтукталат. Ошол куугунтуктоодо Шапактын уулу Ысмайыл да жети күн камалып, чала

жан болгонго чейин(отуз эки тишин күбүп) абдан ур-токмокко алынган экен. Уулу Имаш мектепте мугалим болуп эмгектенип жүрүп, өз жанынан коркконунан Алайдын Гүлчөсүнө качкан экен. Шапак Рысмендеевдин “Манасын” жазып жаткандар өз өмүрлөрүнөн коркуп, жазуу иши токтоп калган. Улуу Ата Мекендик согуш бүткөндөн кийин 1947-жылы экинчи жолу жазуу иши башталат. Ал кезде манасчы карылыкка бир топ эле моюн сунуп калган экен т.а. 85-87 жаш курагында. Күн-түндөп жазуу иштери жүрүп, манасчыдан “Манас”, “Семетей”, “Сейтек”, “Алымсарык”, “Кулансарык” кагаз бетине түшүрүлгөн. Ал убакта техника жок кагаз, калем менен жазылган. Ошо кол жазмалар Илимдер академиясынын Алтын фондунда сакталуу, “Манастын” “Чоң казат” бөлүмүнөн 22миң сап, “Семетейден” 42700 сап, “Сейтектен” 17 миң ыр сабы кагаз жүзүндө бар экендигин айтат.[10.16-б.] Мындан сырткары, манасчынын көзү тирүү кезинде сөзүн угуп, батасын алган азыркы аксакал манасчы Сапарбек Касмамбетовдун Шапак манасчы тууралуу, манасчылык өнөрдү туу туткандыгын, деги эле инсандык сапаты эң жогору болгондугун, ал бала кезинде манасчыга жолугуп, ага “Манас” айттырып көрүп, жаш бала экендигине карабай бир эчкисин союп ага батасын бергендигин эскерүү катары Рыспай Исаков да “Шапак манасчы” деген макаласында белгилеп өткөн.[11.26-27-б.] Калим Рахматуллин белгилегендей, “Айтуучулук ишмердигинин башталышына чейин бардык манасчылар тигил же бул деңгээлдеги ырчы-импровизаторлор болушкан. Жомокчу болуп калгандан кийин да алардын бир бөлүгү башка жанрлар боюнча чыгармачылык ишин уланта беришкен. Дээрлик бардыгы “Манастан” тышкары көптөгөн фольклордук чыгармаларды билишет жана аткарышат, бирок алардын репертуарындагы башкы нерсе болуп “Манас” кала берет”. [1.3-б.] Шапак Рысмендеев да “Манас” эпосунан сырткары элдик оозеки чыгармачылыктардын үлгүлөрү болгон кенже эпостор “Мендирман”, “Жаныбек”, “Аяр” жана көптөгөн макал-лакаптарды, “Жарамазанды” билген.[4.40-б.] Жыйынтыктап айтканда, манасчы Шапак Рысмендеев убагында өз заманында анча баланып келбегени менен изилдөөчүлөр Шапак

Рысмендеев – “Манас” эпосунун үч бөлүмүн тең айткан, көркөмдүк деңгээли бир кыйла жогору, өз вариантын жарата алган манасчы деген жогору бааларын берип келишет. Ооба, чындыгында Шапак Рысмендеевдин айткан варианты өз учурунда көлөмдүү айтымдары кагаз бетине түшүрүлгөнгө чейин үчтүн бири болуп, Сагынбай менен Саякбайга катарлаш айтылып жүргөндүгүн жогоруда аты аталган изилдөөчүлөр белгилеп кеткен.[7.9-б.] Кыргыз элинин уучу куру эмес, уюткулуу эл экенибизди, дагы да болсо Саякбай атабыздай, Шапак атабыздай, манасчылардын чыгышынан үмүтүбүздү үзбөшүбүз керек.

Адабияттар:

1. Рахматуллин К. “Манасчылар” 1942-ж.
2. Интернет булактарынан:
[https:// yandexmanashylar](https://yandexmanashylar).

3. “Манас” энциклопедиясы Б.1995.
4. Кыдырбаева Р.З. “Мезгилдер, муундар жана манасчы”. Б.2004.
5. Абакиров К. “Манастаануу илиминин калыптанышы жана өнүгүшү” Үрүмчү, 2016
6. Жакишев Ө. “Манас” үчилтиги жөнүндө Б.:2013.
7. Жайнакова А. “Манас” (Ш.Рысмендеевдин варианты боюнча) Б.:2013.
8. Максүтов Б. //Кыргыз Туусу// 2013 №79.22-октябрь, 10-б.
9. Бул маалыматты кыргыз филология факультетинин студенттери Кара-Суу айылында фольклордук практика учурунда жазып алышкан.
10. Сулайманов Т.//Замандаш// 2013 №5 (14-17-б.)
11. Исаков Р. “Шоокум” 2013.№11 (26-27б).